

МВС України
Національний університет внутрішніх справ

Карчевський Костянтин Анатолійович

УДК 347.19 + 347.4

**ПЛАТНІ ОСВІТНІ ПОСЛУГИ ВИЩИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ:
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 12.00.03. – Цивільне право і цивільний процес,
сімейне право, міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі правових основ підприємницької діяльності Національного університету внутрішніх справ.

- Науковий керівник –** Кандидат юридичних наук, доцент **Шишка Роман Богданович**, кафедра правових основ підприємницької діяльності Національного університету внутрішніх справ, начальник кафедри.
- Офіційні опоненти –** Доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрН України **Азімов Чингізхан Нуфатович**, кафедра цивільного права № 1 Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого, професор кафедри;
Кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України **Мусіяка Віктор Лаврентійович**, кафедра галузових дисциплін Національного університету “Києво-Могилянська академія”, завідувач кафедри.
- Провідна установа –** Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (відділ цивільного і трудового права), м. Київ.

Захист відбудеться “9” листопада 2001 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.64.700.03 при Національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27.

Автореферат розісланий “9” жовтня 2001 р.

Вчений секретар

Спеціалізованої вченої ради

Кириченко В.Є.

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження. Проголошення України незалежною державою і прийняття Конституції обумовили початок корінного реформування всіх сфер життя суспільства, що безпосередньо відображається на праві. Наслідком цього, у даний час, є зміна підходів які характеризують об'єкти цивільного права. Основним має стати принцип оборотоздатності об'єктів цивільного права, відповідно до якого, ними є все те, що має властивості товару і тому може залучатися до цивільного обороту. Це обумовило необхідність переходу зі сфери публічно-правового у сферу приватноправового регулювання цілого ряду суспільних відносин, зокрема, відносин у сфері освіти.

Раніше освіта тривалий час належала до так званої “невиробничої сфери”, що не дозволяло говорити про її продукт як про товар, оскільки вартість, як обов'язкова властивість товару, пов'язується тільки з виробництвом. У зв'язку з цим було неможливим віднесення освітніх послуг до числа об'єктів цивільного права, і для регулювання відносин стосовно освіти застосовувались публічно-правові норми. Однак вже у радянський період починають переглядатися економічні підходи до змісту цієї сфери. Фахівці з політичної економіки і філософії пропонують, поряд з матеріальним, виділяти і нематеріальне (духовне) виробництво. Результатом останнього є ідеальний продукт, який повинен розглядатись як звичайний товар.

Наразі можна говорити про те, що освітні послуги мають поряд з іншими товарами вартість, оскільки для їх надання потрібна відповідна матеріально-технічна база, проведення різних організаційних заходів, праця професорсько-викладацького складу. Освіта також користується підвищеним попитом. Це пов'язано з об'єктивними соціально-економічними факторами, що визначають можливість посісти більш високе місце у суспільстві і мати більш високу оплату праці тими особами, які мають той рівень знань, що відповідає існуючим потребам. При цьому постійний розвиток виробництва вимагає постійного підвищення наявного освітнього рівня. У зв'язку з цим, до числа відносин, які потребують приватноправового регулювання, повинні входити відносини, що пов'язані з одержанням освіти і споживанням інших освітніх послуг.

Серед суб'єктів, які надають освітні послуги, особливе місце займають вищі заклади освіти (надалі – ВЗО), що прямо закріплено в законодавстві про освіту, зокрема в Законі України “Про освіту”. Вказана вище тенденція перш за все створює умови для організації приватних ВЗО, які здійснюють надання освітніх послуг виключно за плату. Однак основним елементом системи вищої освіти в Україні у даний час є державні ВЗО. Так, їх загальна кількість (не включаючи філії і різні навчальні й учбово-виробничі комплекси) складає близько 700 закладів проти 150 недержавних (так, тільки освітніх закладів III – IV рівня акредитації у 1998 р. було 298, а вже у 2000 р. збільшилося до 313). У державних ВЗО навчається близько 90 % від загальної кількості студентів. Ці заклади мають величезний науковий потенціал. Так, у середньому, у системі державної вищої освіти вчене звання “професор” мають понад 6 %, а звання “доцент” – більш 37 % викладачів. У даній системі

працюють близько 6 тис. докторів і більш ніж 35 тис. кандидатів наук. Складовою частиною системи державних вищих закладів освіти є відомчі ВЗО. Так, у системі МВС на даний час нараховується 17 вищих закладів освіти. У них проходять підготовку більш 10 тис. чоловік.

У той же час нинішній стан економіки показує, що держава не в змозі повною мірою забезпечити потреби державної і відомчої вищої школи у межах її бюджетного фінансування. Відзначається стійка тенденція до постійного зниження його обсягу. Так, наприклад, тільки в 1997р. воно склало лише 50,1 % від необхідного рівня, а на 2001 р. тільки заборгованість по заробітній платі викладачам перевищує 20 млн. грн. У зв'язку з цим у законодавстві послідовно проводиться лінія на розширення можливостей державних ВЗО займатися діяльністю, що приносить доход і, насамперед, у сфері надання платних освітніх послуг. Надання платних послуг державними освітніми закладами характерно як для більшості країн Заходу, так і для держав ближнього зарубіжжя. Це відбувається у рамках загальної тенденції надання права на заняття підприємницькою діяльністю (шляхом надання певних платних послуг) установам, які фінансуються з бюджету, у тому числі тим, які мають статус державних органів.

Оскільки раніше відносини у освітній сфері регулювалися виключно публічно-правовими нормами, то цивільно-правові аспекти діяльності вищої школи щодо надання освітніх послуг не досліджувались. У даний час питанням цивільно-правового регулювання діяльності щодо надання освітніх послуг, але у розрізі специфіки недержавних вищих освітніх закладів було присвячене дослідження В.В. Астахова “Правове регулювання функціонування в Україні вищих навчальних закладів недержавної форми власності”. Особливості ж державного, а тим більше відомчого (зокрема, системи МВС) вищого закладу освіти, дане дослідження не відображає. До того ж, на наш погляд, необхідне більш детальне дослідження питань, які пов'язані з поняттям платних освітніх послуг і договором про надання платних освітніх послуг; його змістом, порядком укладання, а також цивільною відповідальністю за його невиконання чи неналежне виконання.

З оглядом на сказане, виникає необхідність у проведенні наукового дослідження суспільних відносин, які виникають у зв'язку з наданням платних освітніх послуг вищими закладами освіти МВС.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до “Основних напрямків наукових досліджень Університету внутрішніх справ МВС України на 1996-2000 роки”, затверджених Вченою радою Університету внутрішніх справ 5 січня 1996 р. (протокол № 4) та “Пріоритетними напрямками фундаментальних та прикладних досліджень установ МВС на період 1995-2000 року” (додаток № 2 до рішення колегії МВС України від 28 лютого 1995 року, протокол № 4 км/2).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є визначення механізму правового регулювання відносин по наданню платних освітніх послуг вищими закладами освіти МВС.

Для досягнення поставленої мети в дослідженні вирішуються наступні задачі:

- з'ясувати правову природу, поняття та зміст платної освітньої послуги як об'єкта цивільного права;
- провести дослідження правового становища вищого закладу освіти МВС, як суб'єкту цивільного обороту по наданню платних освітніх послуг;
- визначити зміст правоздатності вищого закладу освіти МВС у зв'язку з наданням йому права здійснювати діяльність по наданню платних послуг;
- визначити поняття договору про надання платних освітніх послуг і з'ясувати його місце у системі зобов'язального права;
- з'ясувати порядок укладання договору про надання платних освітніх послуг;
- визначити зміст договору про надання платних освітніх послуг;
- з'ясувати особливості цивільно-правової відповідальності за невиконання чи неналежне виконання договору про надання платних освітніх послуг.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом даного дослідження є конкретні суспільні відносини, які виникають при здійсненні вищими закладами освіти системи МВС діяльності по наданню платних освітніх послуг.

Предметом дослідження є законодавство України, що регулює суспільні відносини, які виникають при наданні платних освітніх послуг вищими закладами освіти МВС.

Методологічна основа дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складає діалектичний метод пізнання суспільних явищ і процесів. У роботі використовуються також загальноприйняті в юридичній науці методи наукового пізнання: формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, історико-правовий і інші загальнонаукові і спеціальні методи.

Теоретична основа дослідження. Дисертаційне дослідження побудоване на базі положень і висновків, сформульованих вітчизняною правовою наукою, а також російською дореволюційною цивілістикою. У процесі дослідження були використані роботи таких вчених-цивілістів, як: Азімов Ч.Н., Алексєєв С.С., Брагінський М.І., Братусь С.Н., Венедиктов О.В., Вітрянський В.В., Грібанов В.П., Дзера О.В., Іоффе О.С., Жуков В.І., Кабалкін А.Ю., Калмиков Ю.Х., Красавчиков О.О., Кротов М.В., Кузнецова Н.С., Кулагін М.І., Лунц Л.А., Луць В.В., Мейер Д.І., Мусіяка В.Л., Покровський І.А., Попондопуло В.Ф., Підпригора О.А., Пугінський І.Б., Пушкін О.А., Сибільов М.Н., Суханов Є.А., Толстой Ю.К., Шевченко Я.М., Шершеневич Г.Ф., Шешенін Є.Д., Шишка Р.Б., Халфіна Р.О. та ін., а також іноземних цивілістів Вільямс, Маттеї У., Самонд, Мораньєр Ж. де Ла, Годеме Є.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. На підставі проведеного дослідження сформульовано такі наукові положення та висновки:

1. Платні освітні послуги є самостійним об'єктом цивільного права.
2. Цивільна правоздатність вищого закладу освіти МВС завжди є спеціальною. До її змісту необхідно відносити, насамперед, надання платних освітніх послуг.
3. Договір про надання платних освітніх послуг – це угода, згідно з якою виконавець зобов'язується надати освітні послуги шляхом здійснення заходів навчального, методичного, організаційного і матеріально-технічного характеру, обсяг, зміст і характер яких повинні відповідати державним стандартам освіти

та/або угоді сторін, а у передбачених законодавством випадках підтвердити рівень і обсяг отриманих замовником знань, а замовник зобов'язується брати особисту та активну участь у споживанні наданих послуг і оплатити зазначену діяльність.

Пропонується договір про надання платних освітніх послуг іменувати договором навчання.

4. Послугу можна визначити як таку діяльність виконавця, яка не має майнового, а тим більше упередженого, втілення і є результатом, невіддільним від самої діяльності, таким, що не може гарантуватися виконавцем та споживається замовником безпосередньо у момент здійснення діяльності шляхом як осмислення факту її корисності, так і шляхом певної поведінки, при наявності фактичних та юридичних можливостей для споживання результату.

5. Всі освітні послуги в залежності від особистості виконавця, обсягу, характеру та порядку надання послуги, а також засобу формалізації досягнутого результату можуть розглядатися як освітні послуги у вузькому і широкому значенні:

а) освітня послуга у широкому значенні – це діяльність особи, яка володіє необхідними знаннями, що виражається у здійсненні заходів навчального, методичного, організаційного і матеріально-технічного характеру, обсяг, зміст і характер яких повинні відповідати потребам замовника, результат якої не має майнового втілення, нерозривно пов'язаний із самою діяльністю і споживається замовником у процесі особистої й активної участі у процесі її здійснення при наявності у нього можливості для цього;

б) освітня послуга у вузькому значенні – це діяльність спеціально уповноваженого суб'єкта (виконавця), обумовлена конституційним правом громадян на освіту, яка виражається у здійсненні заходів навчального, методичного, організаційного і матеріально-технічного характеру, обсяг, зміст і характер яких повинні відповідати державним стандартам освіти, результат якої не має майнового втілення, нерозривно пов'язаний із самою діяльністю і споживається її замовником у процесі особистої та активної участі у процесі її здійснення при наявності у нього можливості для цього, з наступним належним документальним посвідченням отриманої освіти (обсягу засвоєних знань).

6. Обсяг, зміст і характер платних освітніх послуг можуть залежати від форми навчання; структури освіти; освітньо-кваліфікаційного рівня; рівня акредитації освітнього закладу; профілю останнього, а також того, який освітньо-кваліфікаційний рівень (як узагалі, так і з певної спеціальності) вже має той, хто навчається.

7. Договір про надання платних освітніх послуг є самостійною угодою. Він є оплатним, консенсуальним і двостороннім. Він може бути віднесений до категорії договорів на користь третіх осіб. Також цей договір належить до підприємницьких договорів. До договору про надання платних освітніх послуг у вузькому розумінні застосовуються конструкції договору про приєднання і публічного договору.

8. На основі поділу освітніх послуг слід розрізняти договори про надання платних освітніх послуг у широкому та вузькому значенні:

а) договір про надання платних освітніх послуг у широкому значенні – це угода, згідно з якою виконавець (яким, поряд з іншими, може виступати і вищий

заклад освіти МВС) зобов'язується за завданням замовника надати освітні послуги шляхом здійснення заходів навчального, методичного, організаційного і матеріально-технічного характеру, обсяг, зміст і характер яких повинні відповідати завданню замовника, а замовник зобов'язується брати особисту активну участь у споживанні наданих послуг, і оплатити зазначену діяльність;

б) договір про надання платних освітніх послуг у вузькому значенні – це угода, згідно з якою виконавець (яким може виступати винятково освітній заклад) зобов'язується надати освітні послуги шляхом здійснення заходів навчального, методичного, організаційного і матеріально-технічного характеру, обсяг, зміст і характер яких повинні відповідати державним стандартам освіти, а у передбачених законодавством випадках і угоді сторін, а також підтвердити у встановленому законом порядку рівень і обсяг отриманих замовником знань, а замовник зобов'язується брати особисту та активну участь у споживанні наданих послуг і оплатити зазначену діяльність.

9. Запропоновано новий механізм встановлення відносин з приводу платних освітніх послуг, який буде залежати від значення, в якому вживається поняття “освітня послуга”:

а) якщо мова йде про платні освітні послуги у широкому значенні, то укладення договору на їх надання повинно підкорятися загальним правилам, встановленим цивільним законодавством, при цьому з пропозицією укласти договір може виступати як сам освітній заклад, так і замовник послуги. У першому випадку укладання договору може відбуватися шляхом приєднання до встановлених умов;

б) якщо мова йде про освітні послуги у вузькому значенні, то як оферент буде виступати виключно вищий заклад освіти. ВЗО може звернутися з офертою як до певної особи, так і до невизначеного кола осіб. При встановленні відносин проведення вступних випробувань може бути не обов'язковим.

10. Відповідальність за невиконання чи неналежне виконання договору про надання платних освітніх послуг повинна полягати загальним нормам цивільного законодавства. До особливостей у даному випадку можна віднести те, що стосовно виконавця допускається застосування принципу відповідальності без вини. Виконавця може бути зобов'язано відшкодовувати моральну шкоду, яка заподіяна замовнику. Вважається доцільним використання штрафної неустойки як форми відповідальності за невиконання вищим закладом освіти деяких обов'язків.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що її висновки і рекомендації можуть бути використані для подальшого вдосконалення чинного законодавства, нормативного врегулювання відносин з приводу надання платних освітніх послуг.

Окремі сформульовані у роботі положення мають, безумовно, дискусійний характер і слугуватимуть базою для подальших наукових досліджень у цій сфері. Основні положення роботи можуть бути використані при підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій для студентів юридичних вищих закладів освіти, а також при читанні курсів “Цивільне право”, “Підприємницьке право”, “Законодавче забезпечення вищої школи України”.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження неодноразово обговорювалися на спільних засіданнях кафедр правових основ підприємницької діяльності та цивільно-правових дисциплін Національного університету внутрішніх справ (м. Харків) і використовувалися у навчальному процесі під час читання лекцій, проведення семінарських і практичних занять з курсів “Підприємницьке право”, “Техніка і технологія договірних відносин”, “Законодавче забезпечення вищої школи України”.

Практичне впровадження результатів дослідження знайшло своє вираження в участі автора в роботі наступних науково-практичних конференцій: IV Всеукраїнська науково-практична конференція з питань кодифікації законодавства України “Новий Цивільний кодекс України та його вплив на подальший хід і зміст кодифікаційного процесу в Україні”. – Київ, 18-20 червня 1997 р.; Проблеми вдосконалення цивільного законодавства України (пам'яті проф. О.А. Пушкіна). – Харків, 21 травня 1999 р.; Проблеми сучасної юридичної науки в дослідженнях молодих вчених. – Харків, 14 лютого 2000 р.

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження відображені у п'яти наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження і складається із вступу, двох розділів, що включають сім підрозділів, висновків і списку використаної літератури з 232 джерел. Обсяг рукопису складає 19 сторінок машинописного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність досліджуваної теми, визначається мета дослідження, розкриваються основні результати дослідження, що виносяться на захист, викладається теоретичне і практичне значення дослідження.

Розділ 1. “Загальна характеристика діяльності вищого закладу освіти МВС по наданню платних освітніх послуг” присвячений дослідженню юридичної природи і змісту платної освітньої послуги, з'ясуванню існування необхідних правових передумов надання вищому закладу освіти МВС права робити платні освітні послуги, а також змісту правоздатності даного суб'єкта.

Підрозділ 1.1. Поняття та правова природа платних освітніх послуг. З метою з'ясування змісту відносин по наданню платних освітніх послуг вищим закладом освіти МВС насамперед виникає необхідність у з'ясуванні поняття та змісту платної освітньої послуги як об'єкта цивільного права. Перш ніж визначити поняття платної освітньої послуги, у роботі подано юридичну характеристику послуги взагалі. З метою більш повного з'ясування правової природи послуги у дослідженні з'ясовується її лексичне значення, а також економічний зміст. Автором зроблено історичний аналіз розвитку правових уявлень про послуги, які існували у Стародавньому Римі, дореволюційної Росії, СРСР. Розглядаючи відображення правових уявлень про послуги у законодавстві нашої країни відзначається, що воно не виділяло послугу як самостійний об'єкт цивільного права. Теорія ж цивільного права вже тривалий час розглядає послуги як самостійний об'єкт цивільного права.

Проведений аналіз точок зору щодо поняття “послуга” дозволив виділити ряд критеріїв, за допомогою яких визначається дане поняття. Такими критеріями є: характер отриманого результату, у тому числі зв’язок результату з виготовленням нової речі; віддільність результату від діяльності; гарантованість досяжності результату; момент, підстави та порядок споживання отриманого результату. Вважаємо, що при визначенні поняття послуги необхідно використовувати відразу всі дані критерії.

На підставі аналізу літератури узагальнюються ознаки послуги. На основі цього проводиться порівняння послуг з іншим результатом дій – роботами. При цьому виділено їх загальні риси, які обумовлюються єдиною економічною сутністю, та зазначено відмінності між ними. Погоджуючись із загальною думкою про те, що основне розходження між роботами і послугами проводиться за характером результату, що отримується, автор вважає за необхідне враховувати також і ознаку віддільності результату від діяльності виконавця у випадках, коли діяльність особи не пов’язана з виготовленням нової речі. Таким чином, можуть існувати так звані нематеріальні роботи, результат яких хоча і не втілюється у створенні нової речі, але є віддільним від самої діяльності. Це обумовлює застосування у даному випадку норм, що регулюють виконання робіт, а не надання послуг. Аналіз процесу здійснення діяльності уможливив висновок, що при послугах відразу після закінчення дій, які входять до складу послуги, виникає потреба у здійсненні нових дій. При послугах також інтерес для замовника будуть становити результати кожної дії, з яких складається зміст послуги. Роботи, навпаки, характеризуються завершеним характером. При їх виконанні інтерес для замовника становить кінцевий результат. Вказуються й інші відмінності послуг і робіт, які пов’язані з особливостями споживання результату, гарантованості його досягнення.

Переходячи до розгляду власне освітніх послуг, відзначено, що вони належать до групи фактичних послуг. Юридичне поняття освітньої послуги подано, виходячи з економічного і педагогічного змісту процесу освіти. Зазначено, що всі освітні послуги можуть бути підрозділені на освітні послуги у широкому та вузькому значенні. В основу такого розподілу будуть покладені: особистість виконавця; обсяг і характер послуги; особливості порядку надання; особливості формалізації досягнутого результату. Наголошено, що безпосередньо процес одержання освіти буде охоплюватися поняттям освітньої послуги у вузькому розумінні.

Зміст освітньої послуги буде визначатися різними заходами, у тому числі: навчальними; методичними; організаційними; матеріально-технічними. Центральною ланкою освітньої послуги є навчальні заходи, які при освітніх послугах у вузькому значенні повинні відповідати змісту освіти. Зміст освіти визначається державними стандартами освіти у так званій нормативній частині, чи іншими актами, у тому числі договором – у вибірковій частині. Зазначено, що характер і зміст цих заходів буде залежати від: форми навчання; структури освіти; освітньо-кваліфікаційного рівня; профілю підготовки; рівня підготовленості особи що навчається. Далі досліджується вплив даних факторів на зміст вказаних заходів. Також відзначається, що освітні послуги припускають таке споживання, що ґрунтується на наявності фактичних можливостей до цього, що мають місце як при

встановленні відносин, так і в процесі надання послуг. Споживання у даному випадку виражається в особистій та активній участі особи у навчальному процесі.

На завершення наголошено, що до об'єктів цивільного права повинні належати такі послуги, які задовольняють, перш за все, приватні інтереси особи. На цій підставі до числа об'єктів цивільного права будуть належати усі освітні послуги у широкому значенні. Говорячи про освітні послуги у вузькому значенні, зазначається, що до числа об'єктів цивільного права будуть відноситись ті послуги, які фінансуються за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб. У названих випадках мова саме і йде про платні освітні послуги. Це обумовлює необхідність у регулюванні відносин з приводу надання таких послуг нормами законодавства про освіту та цивільного законодавства. Інші освітні послуги, а саме освітні послуги у вузькому розумінні, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, будуть задовольняти, поряд з приватними, також і суспільні та державні інтереси. Це обумовлює регулювання діяльності по наданню таких послуг виключно нормами законодавства про освіту.

Підрозділ 1.2. Правові передумови надання платних освітніх послуг вищим закладом освіти МВС. Оскільки надання платних освітніх послуг належить до відносин майнового обороту, то виникає потреба у з'ясуванні того, чи може ВЗО МВС виступати його суб'єктом та надавати такі послуги. Як правило, можливість участі у цивільному обороті організації традиційно пов'язується з наявністю у неї статусу юридичної особи. Однак у даний час такий статус закріплюється за деякими організаціями для забезпечення їх діяльності, що виключає можливість надавати платні послуги, виконувати роботи за плату, займатись торговельною діяльністю. Тому робиться висновок, що останні можливості залежать не скільки від статусу юридичної особи, скільки від того, до якого виду юридичних осіб належить дана організація, а також від того, у якій організаційно-правовій формі вона створюється. Вказано, що ВЗО МВС належать до юридичних осіб публічного права та некомерційних організацій і показано, як це впливає на можливість його участі у цивільному обороті. Вказано, що ВЗО МВС створюється у організаційно-правовій формі установи. Далі автор проводить аналіз ознак установи і робить висновки щодо можливості її участі у цивільному обороті. Однією з ознак установи є та, що установа володіє майном на праві оперативного управління. Оскільки право оперативного управління пов'язане з проблемою розмежування прав кількох осіб на одне майно, то автор проводить історичний і порівняльно-правовий аналіз засобів вирішення даної проблеми: визнання організації власником, корпоратизація, довірча власність. При цьому робляться висновки щодо можливостей використання таких засобів стосовно ВЗО МВС. Автор приходить до висновку, що у даному випадку існуючі засоби не можуть бути використані через деякі об'єктивні причини. Зокрема, оскільки майно державних ВЗО не може бути приватизоване, то бачиться неможливим застосування у даному разі інституту корпоратизації. Інститут довірчої власності не можна застосовувати через його недостатнє законодавче закріплення. Тому більш доцільним видається застосування саме конструкції права оперативного управління. У зв'язку з цим запропоновано закріпити даний інститут у новому ЦК України. Розглядаючи право оперативного управління, показується історія його

розвитку та відзначається існуюча у цивілістичній доктрині України тенденція до відмови від нього. Вважючи за необхідне збереження даного права як майнової основи діяльності державних установ і у тому числі ВЗО МВС, автор робить висновок про необхідність дослідження того, чи створює право оперативного управління необхідні передумови для здійснення ВЗО МВС діяльності по наданню платних освітніх послуг.

Провівши аналіз правомочностей, які належать оперативному управляючому, зроблено висновок про те, що на можливість використовувати майно для надання платних послуг буде безпосередньо впливати правомочність користування. Її зміст буде визначатися законом; метою діяльності, яка зазначена у статуті; завданнями власника майна; цільовим призначенням майна. При встановленні того, чи може особа використовувати майно, яке належить їй на праві оперативного управління, для надання платних послуг, треба враховувати те, що мета діяльності, яка закріплена у статуті, не повинна виключати можливість надавати такі послуги. Це також стосується і призначення майна. Держава, як власник майна, може закріпити можливість використовувати майно, яке належить на праві оперативного управління ВЗО МВС, для надання платних послуг, що відображається в законодавстві та статуті даного суб'єкта. На цій підставі робиться висновок про те, що використання майна, закріпленого на праві оперативного управління, для надання ВЗО МВС платних освітніх послуг бачиться можливим, оскільки таке право закріплено у законодавстві про освіту, а цільове призначення майна не виключає можливості використовувати його для цього.

Особливий правовий режим встановлюється у відношенні тієї частини майна, яка утворюється у результаті надання ВЗО МВС платних послуг. Це стосується коштів, одержаних за надані послуги, та майна, яке придбане за рахунок таких коштів. Автор поділяє позицію, відповідно до якої таке майно є об'єктом права повного господарського ведення. Таке право, будучи максимально наближеним до права власності, у будь-якому випадку може бути використано для надання платних послуг.

На основі викладеного зроблено загальний висновок про те, що ВЗО МВС може надавати платні освітні послуги, тому що існують необхідні правові передумови до цього.

Підрозділ 1.3. Зміст правоздатності вищого закладу освіти МВС у сфері надання платних освітніх послуг. Оскільки ВЗО МВС надається право робити платні послуги, то виникає необхідність у з'ясуванні того, як це впливає на зміст його правоздатності.

Насамперед, вказується на те, що у даний час юридичні особи володіють спеціальною (статутною) правоздатністю. Даючи характеристику статутної правоздатності, здійснено її історичний і порівняльно-правовий аналіз та відзначено тенденції до відмови від неї. Разом з тим автор вказує причини через які спеціальна правоздатність може бути збережена. Наголошується, що надання ВЗО МВС права робити платні послуги не повинно спричиняти автоматичне застосування правила про загальну правоздатність.

Досліджуючи спеціальну правоздатність, показуються засоби її закріплення: а) спеціальний закон – у частині вказівки на те, що даний суб'єкт здійснює тільки певні види діяльності; б) установчі документи – у частині закріплення таких видів діяльності; в) ЦК – у частині встановлення правила про недійсність угод, що суперечать закону чи статуту. Відзначено, що до змісту спеціальної правоздатності ВЗО МВС входять мета і предмет діяльності. Даючи характеристику мети діяльності, відзначено, що у ВЗО МВС вона повинна бути пов'язана з науково-освітньою сферою. Предмет діяльності характеризується конкретними діями особи. Таким чином, предмет діяльності складається з конкретних видів діяльності. Вони можуть залежати від організаційно-правової форми, а також інших чинників, зокрема обсягу та характеру правомочностей, які встановлюються стосовно майна організації. З урахуванням характеристики правового статусу ВЗО МВС, який був зроблений у підрозділі 1.2., автор приходить до висновку про те, що даний суб'єкт повинен надавати саме платні освітні послуги. Такі послуги стосовно ВЗО МВС повинні виступати тільки як альтернатива безплатним послугам, а тому не повинні надаватися замість або за рахунок безплатних освітніх послуг.

На закінчення вказується, що на зміст правоздатності ВЗО МВС по наданню платних освітніх послуг безпосередньо впливають ліцензування, акредитація й атестація ВЗО і показується даний вплив.

Розділ 2. Загальна характеристика договору про надання платних освітніх послуг присвячений дослідженню договору про надання платних освітніх послуг, з'ясуванню його поняття і місця в системі зобов'язального права, порядку укладання, змісту, а також відповідальності за його невиконання чи неналежне виконання.

Підрозділ 2.1. Поняття договору про надання платних освітніх послуг і його місце у системі зобов'язального права. Виходячи з того, що платні освітні послуги належать до об'єктів цивільного права, то одним із правових засобів, які забезпечують їх споживання, виступає цивільно-правовий договір – договір про надання платних освітніх послуг. Оскільки він належить до договорів, що наразі не названі у цивільному законодавстві, то виникає необхідність у з'ясуванні його поняття і визначенні його місця у системі цивільного (і насамперед зобов'язального) права.

Характер предмета даної угоди обумовлює віднесення його до категорії договорів, спрямованих на надання послуг. Автором проводиться історичне і порівняльно-правове дослідження договорів про надання послуг і з'ясовуються засоби їх законодавчої регламентації. Відзначено, що загальні риси послуг і робіт тривалий час дозволяли регулювати непоіменовані договори про надання послуг у рамках договору підряду. Деякі угоди на надання послуг регулювалися в рамках самостійних договірних форм, наприклад, доручення, комісія. У даний час зберігаються і зазначені підходи, однак відбувається виділення загальних положень про надання послуг. Розділяючи даний підхід, автор зазначає, що поняття договору про надання платних освітніх послуг повинне визначатися, насамперед, виходячи із загального поняття договору про надання послуг, і обґрунтовує необхідність

окремого закріплення договору про надання платних освітніх послуг у законодавстві.

Переходячи до характеристики договору про надання платних освітніх послуг, насамперед, вказуються причини, з яких він у радянський період окремо не виділявся. При визначенні поняття даної угоди слід враховувати запропонований поділ освітніх послуг. Таким чином, автор розрізняє договори про надання платних освітніх послуг у широкому і вузькому значенні та пропонує їх поняття. Відносини у сфері одержання освіти будуть регулюватися договором про надання платних освітніх послуг у вузькому значенні. Разом з тим до діяльності ВЗО МВС можуть входити і відносини, які опосередковуються договором про надання платних освітніх послуг у широкому значенні, однак у зв'язку з тим, що такі відносини менш поширені, основна увага у дослідженні приділяється першому договору.

На основі порівняльного аналізу розглянутого договору з іншими договорами, відзначено, що він буде відрізнятися від договору підряду та деяких інших угод. Разом з тим вказано, що загальні риси робіт і послуг у цілому дозволяють поширювати норми про підряд на договір про надання послуг взагалі і освітніх послуг зокрема, принаймні у частині регулювання самого процесу здійснення діяльності. У роботі зазначено, саме які норми про договір підряду як діючого ЦК УРСР, так і проекту ЦК України, можуть бути застосовані до договору про надання послуг, а які не будуть застосовуватись до нього. Вказується на можливість поєднання спільних норм у окремий розділ нового ЦК “Загальні положення про виконання робіт та надання послуг”.

Розглядаючи місце договору про надання платних освітніх послуг серед інших договорів про надання послуг, відзначається, що він належить до числа договорів про надання фактичних послуг. На цій підставі він буде відрізнятися від угод, які складають групу угод про надання послуг юридичного характеру, та угод, які поєднують здійснення фактичних та юридичних дій. Особливості предмета угоди, що розглядається, дозволяють відрізнити її від інших договорів про надання фактичних послуг, у тому числі близьких їй за змістом, зокрема від договору консалтингу, договору на інформаційне обслуговування тощо.

Даючи правову характеристику договору про надання платних освітніх послуг, відзначається, що він є двостороннім, консенсуальним, оплатним. Обґрунтовується можливість застосування до нього категорії договору на користь третьої особи. Також вказується на необхідність віднесення договору про надання платних освітніх послуг до числа підприємницьких договорів і на необхідність застосування до договору про надання платних освітніх послуг у вузькому розумінні категорій договору про приєднання і публічного договору, як правових засобів, які забезпечують захист прав споживачів таких послуг. Дані правові конструкції можуть також застосовуватись і до договору про надання платних освітніх послуг у широкому розумінні.

Підрозділ 2.2. Укладання договору про надання платних освітніх послуг. Відзначається, що існуючий порядок встановлення відносин з приводу одержання платної освіти ще відображає специфіку публічно-правового регулювання освітньої сфери, яка була притаманна радянському періоду. Цей порядок не відповідає тому,

що платні освітні послуги належать до об'єктів цивільного права і в основі встановлення відносин з їх приводу лежить саме договір про надання платних освітніх послуг. Це обумовлює необхідність реформування у цій сфері, яке повинне йти по шляху поширення норм цивільного права на норми законодавства про освіту. У зв'язку з цим автор робить спробу розробити відповідний правовий механізм встановлення відносин з приводу платних освітніх послуг.

Насамперед, у роботі розкривається зміст основних стадій укладання договору. Це робиться і для того, щоб дати правову оцінку того, які дії існуючого способу встановлення відносин можуть бути включені у відповідні стадії. Наголошується, що порядок укладання розглянутої угоди буде мати особливості у зв'язку з її розподілом на договори про надання платних освітніх послуг у вузькому і широкому значенні, а також можливостями застосування конструкцій договору на користь третьої особи, публічного договору і договору про приєднання.

При укладенні договору про надання платних освітніх послуг у широкому значенні у залежності від того, хто буде виступати у ролі offerenta, можливі два варіанта. Якщо у ролі offerenta виступить замовник, то договір буде укладатися за загальними правилами, передбаченими ЦК. Випадок виступу з offerтою ВЗО буде охоплювати організацію платних курсів, семінарів, лекторіїв і т.п. Пропозиція укласти договір у даному випадку буде підкорятися правилам про публічну offerту. Укладання угоди буде відбуватися шляхом приєднання до заздалегідь встановлених умов.

Розглядаючи порядок укладання договору про надання платних освітніх послуг у вузькому значенні, вказується, що у даному випадку з пропозицією може виступати винятково ВЗО, що впливає з приєднувального характеру даної угоди. Проводячи аналіз існуючого порядку встановлення відносин з приводу одержання освіти, робиться висновок про те, що оголошення про набір на навчання може розглядатися як публічна offerта тільки у випадку усунення деяких формальних недоліків. Аналізуючи подальші етапи даного порядку запропоновано вважати за можливе варіант, при якому вступні іспити можуть не проводитися взагалі. Необхідність в їх проведенні може охоплюватися випадками, коли осіб, які відгукнулися на пропозицію, виявиться більше, ніж місць для навчання, встановлених ліцензією, або коли ВЗО ставить задачу з'ясувати рівень підготовленості особи як необхідну передумову для споживання майбутніх послуг. Зазначається, що ВЗО може звернутися з offerтою до конкретної особи. У такому випадку укладання договору буде підкорятися загальним правилам цивільного права.

Підрозділ 2.3. Зміст договору про надання платних освітніх послуг. Розглядаючи зміст даної угоди, автор виходить з того, що у даному випадку договір розглядається як правовідношення, а тому його зміст характеризується суб'єктивними правами і юридичними обов'язками сторін. Склад відповідних прав та обов'язків буде впливати із характеру договору про надання платних освітніх послуг.

Говорячи про обов'язки виконавця, зазначається, що його основним обов'язком буде надання освітніх послуг шляхом здійснення певної діяльності.

Виходячи з поняття освітньої послуги, у дану діяльність буде включатися: проведення заходів навчального, методичного, організаційного і матеріально-технічного характеру; проведення контрольних заходів; проведення заходів, спрямованих на посвідчення отриманого особою рівня знань. Далі автор на основі аналізу норм законодавства про освіту дає характеристику зазначених заходів. Зокрема вказується, які саме дії входять до складу відповідних обов'язків, та яким вимогам повинні відповідати такі дії. Подальшому розгляду підлягає обов'язок виконавця надавати послуги в належний термін, у належному місці, а також обов'язок особистого виконання договору. Говорячи про права виконавця, вказано, що йому належать права вимагати виконання відповідних обов'язків від замовника, відмовитися від договору в односторонньому порядку, а також у певних випадках не приступати до виконання договору.

Розглядаючи права та обов'язки замовника, відзначається, що основними його обов'язками будуть обов'язки сплатити послугу і взяти особисту участь у її споживанні. Автор розглядає також питання про порядок, способи і терміни оплати, а також про підстави і порядок зміни ціни договору. Зокрема наголошується на необхідності попереджати про підвищення ціни договору не пізніше ніж за семестр. Правом замовника є право вимагати від виконавця виконання відповідних обов'язків, а також право в односторонньому порядку відмовитись від договору.

Підрозділ 2.4. Відповідальність за договором про надання платних освітніх послуг. Розглядаючи питання відповідальності в освітній сфері, відзначається, що чинне законодавство про освіту передбачає переважно дисциплінарну відповідальність осіб, які навчаються. У зв'язку з запропонованим механізмом цивільно-правового регулювання відносин з приводу надання платних освітніх послуг виникає необхідність у з'ясуванні загальних засад застосування заходів цивільної відповідальності до осіб, що не виконують чи неналежно виконують свої обов'язки за договором про надання платних освітніх послуг. Також необхідно з'ясувати, які заходи повинні застосовуватися до порушників у відповідних випадках. У роботі робиться узагальнення точок зору, стосовно поняття цивільної відповідальності, її ознак, а також основ її застосування. Розділяючи точку зору про те, що першими підставами застосування заходів цивільної відповідальності є наявність прав і, відповідно, їх протиправне порушення, а також виходячи із зазначеного у підрозділі 2.3. переліку прав і обов'язків сторін, автор показує, які права можуть порушуватися й у чому це конкретно полягає. Після цього, характеризуючи інші підстави застосування відповідальності, розглядається поняття і зміст збитків, а також те у чому вони можуть виражатися стосовно кожної сторони розглянутої угоди. Автор вказує на необхідність віднесення до складу збитків замовника послуг моральної шкоди. Це пов'язується з тим, що у деяких випадках невиконання чи неналежне виконання виконавцем своїх обов'язків за договором може призвести до значних втрат немайнового характеру (наприклад, втрата часу), які не входять до складу прямих збитків та неодержаної вигоди, але повинні бути відшкодовані. Говорячи про вину виконавця, допускається можливість покладання на нього відповідальності без вини.

Розглядаючи форми відповідальності, відзначається, що основною її формою виступає відшкодування збитків. Разом з відшкодуванням завданих збитків у даному договорі може бути застосована і сплата неустойки. Вказується на необхідність застосування правил про неустойку у всіх випадках, коли визначити розмір збитків буде важко. При цьому неустойка, яка застосовується до виконавця за договором, повинна бути штрафною, що забезпечить додаткову охорону прав споживачів платних освітніх послуг.

У **висновках** узагальнюються зроблені у ході проведення дослідження теоретичні положення та результати.

Основні висновки та теоретичні положення роботи висвітлені у наукових статтях:

1. Карчевський К.А. Вуз як суб'єкт цивільного права // Українське право. – 1997. – Число 3. – С. 93-94.
2. Карчевський К.А. До питання про підприємництво державних вузів // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – Випуск 6. – С. 63-65.
3. Карчевський К.А. Майнові передумови підприємництва державних вищих закладів освіти в Україні // Вісник Університету внутрішніх справ. – 2000. – Спецвипуск. – С. 170–173.
4. Карчевський К.А. Освітні послуги як об'єкт цивільного права // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2001. - Випуск 14. – С. 226-233.
5. Карчевський К.А. Правові засади договору надання освітніх послуг // Актуальні проблеми державного управління: Науковий збірник. – Х.: УАДУ ХФ, 2001. - № 2 (10). – С. 234-242.

Карчевський К.А. Платні освітні послуги вищих закладів освіти МВС України: цивільно-правовий аспект. – Рукопис

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. - Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2001.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню відносин, які виникають при наданні платних освітніх послуг вищими закладами освіти Міністерства внутрішніх справ України. Розглянуто правову природу платних освітніх послуг, вказані їх види та викладений їх зміст. Наголошено на необхідності віднесення платних освітніх послуг до числа об'єктів цивільного права та застосування норм цивільного права до регулювання відносин з приводу їх надання.

Досліджується договір про надання платних освітніх послуг, зокрема питання, які пов'язані з поняттям даної угоди та визначенням її місця у системі цивільного права; змістом договору; особливостями його укладання та цивільної відповідальності за його порушення.

Автором запропоновано наукові рекомендації та пропозиції щодо законодавчого врегулювання відносин за договором про надання платних освітніх послуг.

Ключові слова: послуга, платна освітня послуга, вищий заклад освіти МВС, правоздатність, договір про надання платних освітніх послуг.

Карчевский К.А. Платные образовательные услуги высших заведений образования МВД Украины: гражданско-правовой аспект. – Рукопись

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности: 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный университет внутренних дел. - Харьков, 2001.

Диссертация посвящена комплексному исследованию отношений, складывающихся при оказании платных образовательных услуг высшими заведениями образования Министерства внутренних дел Украины. Рассматривая правовую природу образовательных услуг, в работе затрагиваются вопросы понятия и содержания услуг вообще. При этом выясняются признаки услуги и проводится сравнение услуг с близким объектом гражданского права – работами. На основе общего понятия услуги, а также учитывая педагогическое содержание образования, дается понятие образовательной услуги. Предлагается деление образовательных услуг на образовательные услуги в узком смысле, которые связаны с предоставлением образования, и образовательные услуги в широком смысле, которые не связаны с предоставлением образования. Выделяются факторы, влияющие на содержание образовательных услуг. Отмечается, что к числу объектов гражданского права будут относиться платные образовательные услуги. В их число будут входить все образовательные услуги в широком смысле и образовательные услуги в узком смысле, финансируемые за счет средств частных лиц. В силу этого при регулировании отношений по поводу оказания платных образовательных услуг, наряду с нормами законодательства об образовании должны применяться нормы гражданского права.

Исследуется договор на оказание платных образовательных услуг. В частности рассматриваются вопросы выяснения понятия данного договора, выяснения его соотношения с иными гражданскими договорами (в частности договором подряда, а также иными договорами, опосредующими оказание услуг). Предлагается различать договоры на оказание платных образовательных услуг в узком и широком смыслах. Выясняется содержание данного соглашения. Предлагается механизм установления отношений по поводу платных образовательных услуг. Затрагиваются вопросы применения мер гражданской ответственности за неисполнение или ненадлежащее исполнение договора. Обосновывается возможность включения в состав убытков заказчика морального.

Автором предлагаются научные рекомендации и предложения по совершенствованию действующего законодательства Украины.

Ключевые слова: услуга, платная образовательная услуга, высшее заведение образования МВД, правоспособность, договор на оказание платных образовательных услуг.

Karchevsky K.A. Paid educational services of High education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: civil-law aspect. – Manuscript.

Dissertation for candidate of law degree. The speciality 12.00.03. – Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law. – The National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2001.

The dissertation is devoted to complex research of relations which have place in process of giving up an educational services by High education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The legal nature of paid educational services is examined, their kinds and content are showed. The accent is directed on the necessity of reference paid educative services to objects of civil law and applying civil law norms in regulation of relations which existed when science services are represented.

The contract of giving up paid educational services and questions which are connected with the conception of such transaction and determinations of their place in the Civil Law system, content of the contract, peculiarities of it making and civil responsibility for it breach are researched.

The scientific recommendations and propositions about legal regulation of relations which have place in contract on paid educational services are suggested.

Key words: service, paid educative service, High education institutions of the Ministry of Internal Affairs, capacity, the contract of giving paid educational services.